

KAZAKİSTAN'DA MEVLÂNÂ İZLERİ

Ahmet ŞİMŞEK*

ÖZET

Kazakistan'da Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî ile ilgili eser maalesef yok denecek kadar az. Bu yüzden olmalı ki halk arasında da tanınmıyor ve bilinmiyor. Rus Yönetimindeyken hazırlanan Kazak Sovyet Ansiklopedisinde ise Hz. Mevlâna'dan İranlı diye bahsediliyor. Abay Üniversitesi hocalarından Prof. Öteken Kümüsbayev "Doğu Şairleri" adında kaleme aldığı eserinde Hz. Mevlâna'dan, eserlerinden ve bazı manzum hikâyelerinden çok kısa olarak bahsediyor. Aynı şekilde o da İranlı olarak biliyor. Aynı zamanda danışmanım olan Prof.Dr. Arifullah Esim Hoca da Ulu Pîr'den Tacik diye bahsetmişti tanıştığımızda. Kazakistan'da bulunduğum on yıllık süre zarfında yirmiye yakın konferans ve sempozyuma katıldım ve çeşitli dergilere makale yazdım. Hemen hepsinde Hz. Mevlâna'nın Türklüğünden bahsettim. Sonuçta en azından danışman hocamı bu konuda ikna ettim. Aşağıda onun makalesinden epey alıntı yaptığımı göreceksiniz. Bu da âcizane bir mesafe aldığımı göstermektedir. İnşallah daha sonraki çalışmalar bu şekilde devam eder.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, Belh, Konya, Anadolu.

THE FOOTPRINTS OF MAWLÂNÂ IN KAZAKHSTAN

ABSTRACT

Unfortunately, there is so few work of arts related with *Mawlânâ Jalâl al-Dîn Rûmî* that there is almost none. It is probably for this reason that he is not publicly known and recognized. On the other hand, within the Kazak-Soviet Encyclopedia prepared during the Russian rule, *Mawlânâ* is mentioned as he is Persian. Within his work named as "The Poets of the East", *Öteken Kümüsbayev*, one of the professors of the *Abai* University, is mentioning very shortly about the *Mawlânâ*, his work of arts and some of his tales written in verse. Likewise, *Öteken* knows *Mawlânâ* as Persian. Furthermore, when we met with Prof.Dr. *Arifullah Esim*, who is my advisor at the same time, he had talked about the grand saint as Tajik. During the ten years I had been to Kazakhstan, I attended to nearly 20 conferences and symposiums and written articles for various journals. Within all these works, I emphasized the *Mawlânâ*'s Turkishness. As a consequence, I convinced at least my advisor professor. You will see that I quoted a great many from him. This also shows that I proceed with great modesty. I hope that the following works continue within the same manner.

Key Words: Kazakhstan, *Mawlânâ Jalâl al-Dîn Rûmî*, Belh, Konya, Anatolia

* Dr.

20. asrın son on yılında Orta Asya Türk Devletleri bağımsızlıklarına kavuştu. Bunlar; Hazar'ın öte tarafında; Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan, beri tarafında ise Azerbaycan'dır. Bir asra yakın Rus hegemonyasında kalarak Sosyalizm ile yönetildiler. Bu sistem insanları örf ve âdetlerinden uzaklaştırdığı gibi dini de tamamen yasaklamıştı. Bunun sonucunda özellikle tarihten gelen dini şahsiyetleri unutturmak için ellerinden geleni yaptılar ve birtakım yasaklar da koydular. Mesela Kazakistan'da, Hoca Ahmet Yesevî Hazretlerine adını veren "Yesi" şehrinin adını "Türkistan" olarak değiştirdiler. Bunu yapmakla hem Ahmet Yesevî'yi unutturmayı, hem de "Ulu Türkistan" mefhumunu küçültülerek bir şehre düşürmeyi amaçlamışlardı. Ve bu şehri öyle bir hale getirmişlerdi ki 100 bin kişiden fazla insanın yaşadığı bir yerde şehir suyu şebekesi ve kanalizasyon sistemi yoktu. Yani bir köydü.

Böyle bir ortamda insanlar, özellikle gençler dinden bîhaberlerdi. Eğer bir nesil daha geçmiş olsaydı maazallah din konusunda telafisi mümkün olmayan bir yere varılmış olabilirdi. Zira okullarda felsefe adı altında "Ateizm" okutuluyordu.

Kazakistan, bağımsızlığına kavuştuğu andan itibaren toplumda, ekonomik ve siyasi alandaki değişmelerin yanı sıra, mânevi alanda da oldukça fazla değişiklikler yaşadı. Atalarından gelen inanç sistemleri güçlendi ve dini özgürlüklerine de kavuştular.

Ancak son zamanlarda Kazaklara eskiden beri bilinmeyen yeni birtakım dini hareketler bulaştı. Bunların çoğunun 20. asırda ortaya çıktığı ve genelde ABD'de filizlendiği bilinmektedir.

Kazakistan'da Ocak '89 itibariyle 30 dini inanca bağlı 700 civarında cemaat resmi olarak kayıtlara girmiştir. Bunların 1652'si kendilerini İslam dinine bağlayan 2 şii, 2 sûfî ve 4 Ahmediyye cemaati vardır. Bunların yanı sıra Ortodoks Hıristiyanlarına bağlı 241 dini cemaat faaliyette bulunmaktadır. Ayrıca 5 Buda, 24 Hindu, 12 Hare Krişna, 23 Bahaî, 2 Transdantal Meditasyon, 6 Scientoloji dini cemaatlerde kendi propagandalarını yapmaktadırlar.

Kazakistan halkının % 70'i Sünni Müslüman'dır. Ortodoks Hıristiyanları % 28, Katolikler %1'i, Protestanlar %0,5 kalan diğerleri ise % 0,01'ini oluşturmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, Kazakların %70'ini 26 etnik grubun oluşturduğu 10 milyondan fazla olan Müslümanlardır. Ortalama nüfus yapısı 16 milyona ulaşmıştır bugünkü Kazakistan'da.

Kazakistan'ın etnik yapısının çok fazla olduğu ileri sürülse de 2006 yılındaki verilere göre ülke nüfusunun % 60'ını Kazaklar oluşturmaktadır. 2006 yılının Nisan ayında Kazakların sayısı 9 milyon idi. Bağımsızlıklarını kazandıktan sonra dışarıdan 500 bin Kazak gelmiştir. Dünyadaki akraba Türklerin sayısı kırkı geçer. Sıralama yapacak olursak; Anadolu Türkleri, Özbekler, Azeriler ve ardından Kazaklar gelir. Eğer Bolşevik İhtilalindeki katliamlar olmasa Kazakların sayısı bugün 30 milyonu bulurdu.

Kazakistan çok uluslu bir ülke olarak tanıtılsa da bunlardan 100 bini geçenlerin sayısı 7'yi geçmiyor. Ruslar 4 milyon, Özbekler 500 bin, Ukraynalılar 450 bin, Uygurlar 230 bin, Tatarlar 250 bin, Almanlar 200 bin. Yani diğerleri azınlıktır. 10 milyondan fazlası Türk lehçelerini konuşuyor.

Bütün bu girişten sonra asıl konumuza gelince; Kazakistan'da maalesef Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî tanınmamaktadır. Tanıyan bazı akademisyenler ise onu İranlı, Afganistanlı veya Tacik olarak bilmektedir. Nitekim Kazak Sovyet Ansiklopedisi'nin "Rûmî Celâleddîn" maddesine baktığımızda aynen şu ifadelerle karşılaşırız. ' - Bizim hocamız, efendimiz veya Mevlevi, 30.09.1207 – Belh, 17.12.1273 Türkiye'nin Konya şehri. İranlı şair Sofi, meşhur bir âlim ailenin çocuğu. 1212 yılından başlayarak Nişabur, Bağdat, Şam ve Halep şehirlerinde bulundu. 1220 yılında ailesiyle birlikte Konya'ya göçtü. Selçukluların himayesinde ilim tahsili yapıp, babasının yerine Konya Medresesinde göreve başladı. Çok geçmeden büyük bir aydınlığa kavuştu. Celâleddîn-i Rûmî 50 yaşına kadar lirik şiirler yazıp, onu (1247 yılında) dostu Şems-i Tebrizî adına okudu. Celâleddîn-i Rûmî'nin gazelleri ve divanı tasavvuf şiirleri olarak yayıldı. Özellikle onun adını âleme yayan "Mesnevî" adlı eseri 6 ciltten oluşup, tasavvufun önemli kaidelerini açıkça ortaya koydu. Celâleddîn-i Rûmî kendisinin tespit ettiği karmaşık ve zor konuları doğu hikâyelerinden alınan ilginç misal ve nakillerle açıklığa kavuşturdu. "Mesnevî" 13. asrın halk edebiyatının büyük eseridir. Rûmî Celâleddîn ve onun şiirleri hakkında Batı ve Doğu Edebiyatında önemli araştırmalar yapıldı.'

Kazakların en önemli kaynağı olan Kazak Sovyet Ansiklopedisinde işte bu şekilde bahsediliyor Hz. Mevlâna'dan.

Bunun dışında Prof. Öteken Kümüşbayev'in 2003 yılında kaleme aldığı "Doğu Şairleri" adlı kitabında Hz. Mevlâna'nın sadece şairlik yönünü ele alıp, şiirlerinden bazı alıntılar yaparak ondan bahsettiğini görüyoruz.

2000 yılında doktora tezimi yazmaya başladığımda, Kazakistan'ın en büyük iki kütüphanesi olan Akademi Kütüphanesi ve Milli Kütüphanede

araştırma yaptım. Maalesef Hz. Mevlâna ile ilgili Kazakça bir tek eser bile yoktu. Yirmiye yakın, bazıları uluslar arası olmak üzere konferans, panel ve sempozyuma katıldım. Bazı makalelerim akademik dergilerde yayımlandı. Gücüm yettiğince, dilim döndüğünce Ulu Pîr'in Türklüğünden, eserlerinden ve fikirlerinden bahsettim. Bu gayretim inşallah bir çalışmanın başlangıcı olmuştur.

Bundan sonraki bölümde Kazakistan'ın ileri gelen felsefeci ve pedagoğu olan ve son seçimlerde de milletvekili seçilerek parlamentoya giren, aynı zamanda Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in arkadaşı ve danışmanı olan büyük âlim Prof. Dr. Arifullah Yesim'in "Mesnevî, Hayatın Kılavuzu" adlı makalesinden bazı bölümleri sizlerle paylaşmak istiyorum.

"Dünyadaki tüm trajediler insanların birbirlerini anlamamasından kaynaklanıyor. Anlamamak ya bilmezlikten, ya cahillikten ya da kasıtlı olarak ortaya çıkar. Bilmezlikten kaynaklanan anlamamazlık affedilir, cahillikten kaynaklanan anlamamazlık için doğru yolu göstermek gerekir. Bile bile anlamamak ideolojik bir usuldür, yani özel organize edilen bozgunculuk, fitne, mevcudu harap etme, insan haklarına aykırı ve ütopyaya rağbet etmektir. Böyle ideolojik durumu bizler Sovyet döneminde yaşadık. Yalan sloganlarla milyonlarca insan öldürüldü. Bütün bunları "Düşüncelerdeki Lekeler" adlı kitabıma anlattım. İnsanı anlamamak cahilliktir ve bütün zulüm ve kötülüğün anasıdır. Böyle durumda insan beyninin doktora ihtiyacı vardır. Zira düşünen beyni tedavi etmek büyük bir iştir. İşte Celâleddîn-i Rûmî böyle bir işi üstlenmiştir.

O insanı anlamamayı, değer vermemeyi hastalık olarak nitelemiştir. İnsanı, onun düşüncesini tedavi eden yine insandır. İnsan insanın aynasıdır. Yaratıcı bütün cevherleri kendi kuluna yani insana vermiştir. İşte o cevherleri şiirle anlatan, insan ruhunu terbiye ve tedavi eden Rûmî gibi şairler düşünür olmuştur. Şair dediğimiz insanoğlunun varlığındaki yaratıcının verdiği cevherleri dışarıya çıkaran candır. Şairlik Allah'ın insana verdiği özel bir kabiliyettir. Onun için şairliği akıl ile anlamak mümkün değildir. Şairi sadece dinlemek ve kabul etmek gerekir. Rûmî aynı zamanda şairdir. Size hep akıl vererek usandırmıyor. O, izin felsefesini açıklama niyetinde. Rûmî'nin niyeti temiz; bunu da insanlara sunuyor. O, insan hayatının kötülüklerinden kurtularak, ruhu uyandırarak rahat bir durumda olmasını hayal ediyor. Doğru dürüst hayatın, zorluklar ve eziyet ile dolu olduğu ezelden beri bellidir. Ancak hiç bitmeyen bir enerjidir. İnsanın hayata olan rağbeti yeryüzündeki ömür meşgalesidir. Hayat çok güzeldir ve sırlarla doludur. Fakat onun çözümü, bulunmayan sırları daha çoktur. Bunlardan

biri de adalet meselesidir. Yeryüzünde adaletin olabilmesi için, ilk önce insanın başkalarını olduğu gibi kabullenmesi gerekir. Bütün insanlığın barış içinde yaşamasının mümkün olmadığı herkesçe malumdur, barış içinde yaşamının nasıl bir yolu yordamı vardır. Bu problemle siyasiler ve aydınlar hep meşgul olmuşlardır ve olagelmektedirler. Büyük düşünür Rûmî ise bu konuya farklı yaklaşmıştır. O siyasete hiç ilgi duymamıştır. İnsanlara, insan hakkındaki ilim metodolijisini sunuyor, kabul edip etmemeyi kendine bırakıyordu. Mesnevî'de bu misaller pek çoktur. Onlardan birisi de üzüm hikâyesidir. Bu hikâyede anlatılan anlaşmazlık, insanların kavga etmesine sebep olmuştur...

İnsanı anlayabilmek en büyük sanattır. İyilik yapmak duygusu her zaman amacına ulaşmaz. Misal olarak sağırın ölmek üzere olan komşusunu ziyaret etmesi hikâyesini verebiliriz... Bu hikâyede suçlu kim? Anlamak için çaba var fakat mümkünat yok. Hayatta bunun benzeri olaylar çoktur. İnsanların birbirini anlama niyeti olup da bu hareketlerinin tersinin olması ne kadar zor bir meseledir. Herhangi bir şeyi anlamak için ışığı olmayan, insanlara dünya her zaman karanlıktır. Bu olayı Rûmî fil hakkındaki tartışma hikâyesinde açıklamıştır...

Anlamamak insanı yanlışla götürür. Bunun hakkında da Rûmî kaybolmuş koyun hikâyesini anlatır... Bence bu hikâyede koyununu kaybeden insanı kuyuya indiren cimriliği değil onun yanlışlıdır. Yanlış yapmak sabırsızlığın neticesidir. Niçin olduğunu kesin söylemek zor ama bir yanlış yapan insan ikincisini de yapmaya meyillidir. Üçüncü yanlış yapan bu durumda kendi kendine oluverir. Niye dersiniz, yanlış ise yapanın sabrı bittiğinde böyle olur. Aklın koruyucusu sabırdır. Sabırsızlık insanı yanlışla sonra da cehalete sürükler. Sabırlı olan insan kendi yanlışını itiraf ederek onu düzeltmeye çalışır. Sabır insana zorluklardan kurtulma yolu gösterir, düşündürür. Böylece yanlışından döner. Sabırsızlık yanlışlığa götüren şeytanın yoludur. İnsanın bu yola girmemesi lazımdır. Fakat şeytanın yani neticesinin kulu olmanın insanı saptıracağını unutmamak gerekir, demiştir Rûmî.

Cahillik sabırsızlıktan kaynaklanıyorsa Rûmî diğer bir hikâyesinde "biliyorum!" dan kaynaklanan cahilliği anlatmıştır. Âlim ile kayıkçının hikâyesinde...

Bilginin ölçüsünü ve onun faydasını bilmemek tabii ki insanı cahilliğe götürür. Dünya da gereksiz olan bilgi yoktur. Ancak hepsinin yeri, lâzım

olduğu ve kullanıldığı yerdir. “Bildiğini çok görmek bilgisizliktir” demiştir Rûmî. Cahilliğin tedavisi olmayan hastalık olduğunu söylemeyen âlim yoktur. Rûmî de bu konuyu tuzağa düşen kuşun hikâyesiyle anlatır...

Cahile akıl vermenin gereksiz olduğunu Rûmî olarak göstermiştir. Ahmet Yesevî'nin de cahilliğin şifası yoktur demesi belki bundan dolayıdır.

Ben Mesnevî'nin tamamını okuyamadığım için üzgünüm. Araştırmacılara göre Mesnevî 26.632 beyitten ve 53.264 sözden oluşan 6 ciltlik dev bir eserdir. Benim tanıdığım 'Rûmî' adlı eser 1988'de Düşanbe'nin Adip matbaasında Rus dilinde basılan gazel ve hikâyeler külliyatıdır. Bu eserde Mesnevî'den 46 hikâye vardır. Bu kitabın önsözünü Resul Hadizade yazmıştır. Bununla birlikte benim elimde Öteken Kümüşbayev'in “Doğu Şâirleri” adlı eseri de var. Bu kitapta Rûmî'nin beş hikâyesi Kazak Diline çevrilmiştir. Bunlar, Kaybolan Koyun, Tuzağa Düşen Kuş, Bilgin İle Kayıkçı, Korkak Şehirli ve Sağırın Hasta Komşusunu Ziyareti”dir.

Bu kadar az kaynaklardan onu okumama rağmen Rûmî'nin büyük bir düşünür olduğuna emin oldum. Onun için Mesnevî'ye “Hayatın Kılavuzu” dedim. Onun cenaze törenini de okuduktan sonra Kazak Halkının büyük düşünürü Abay'ın, Rûmî gibi âlimler hakkında söylediği “öldü denir mi, arkasında ölmeyen eserler bırakmıştır!” sözünü saygıyla hatırlarım.”